

ZBIRKE »MRTVEČIH PESMI«: IZ ROKOPISNIH V TISKANE ZBIRKE ALI OBRATNO?

Marjeta Pisk

Glasbenonarodopisni inštitut, ZRC SAZU, Ljubljana
marjeta.pisk@zrc-sazu.si

DOI:10.4312/Obdobja.37.25-32

Zbirke »mrtvečih pesmi«, tj. pesmi, ki so se na vzhodnem delu slovenskega etničnega ozemlja pele pri čutju ob mrliču in med pogrebi, so od konca 18. stoletja izhajale tako v Slovenski krajini kot v raznih madžarskih mestih. Poleg njih so ohranjene številne rokopisne pesmarice s podobnim repertoarjem, predvsem iz 19. stoletja. V prispevku so različne tiskane izdaje in ponatisi pesmaric primerjani z rokopisnimi zbirkami. Ob tem se zastavlja vprašanje poti prehoda: ali so rokopisni zvezki prepisi tiskanih izdaj ali pa so v tisku objavljene pesmi, ki so predhodno krožile znotraj rokopisne tradicije.¹

mrtveče pesmi, tiskane pesmarice, rokopisne pesmarice, Prekmurje, Porabje

Collections of dirges, the »mrtveče pesmi« that were sung in the eastern part of the Slovenian ethnic territory at wakes and during funerals were published in the Slovene March and in other Hungarian towns from the end of the 18th century. Moreover, numerous manuscript songbooks with a similar repertoire have been preserved, especially from the 19th century. In the article, various printed editions and reprints are compared with manuscript collections. In addition, the question of the transition path is posed: whether manuscript songbooks copied printed editions or were songs that were previously circulated within the manuscript tradition later published in printed books.

dirges, printed songbooks, manuscript songbooks, Prekmurje, Raba Valley

Mrliške pesmi, ki so bile na celotnem slovenskem ozemlju pomemben del pesemskega repertoarja, so se pele ob slovesu od pokojnika vse do velikih sprememb v odnosu do smrti in z njo povezanimi rituali v zadnjih desetletjih 20. stoletja. Med njimi zavzemajo posebno mesto »mrtveče pesmi« – pesmi z religiozno vsebino, ki so se v Prekmurju in Porabju pele tako pri čutju ob mrliču kot pri posameznih fazah pogrebne obreda in so bile pevcem, predvsem *kantorjem* (oz. organistom) in *škounikom* (učiteljem), od konca 18. stoletja dostopne tako v tiskanih kot v rokopisnih pesmaricah. Sobivanje rokopisnih in tiskanih pesmaric, ki je trajalo vse do prve polovice 20. stoletja, je bilo pogojeno z različnimi dejavniki, zaradi katerih je bila dostopnost tiska v raznih okoljih in za razne vrste besedil zelo različna (prim. Ogrin 2017: 44). V Prekmurju in Porabju, predvsem v župnijah, ki so nekdaj pripadale škofiji Győr, naj bi tako od 17. do 20. stoletja nastalo okoli 100 (evidentiranih) rokopisnih

¹ Raziskava je bila izvedena v okviru raziskovalnega projekta Spomini religioznega v arhivih ljudske glasbe, številka N6-0044, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

pesmaric (prim. Mukič 1999; Novak 1997); med njimi nekatere vsebujejo zgolj »mrtveče pesmi«.

Rokopisne pesmarice »mrtvečih pesmi« so nastale kot 1) zapis repertoarja najpogostejše izvajanih pesmi, ki jih je zapisovalec – pogosto organist – potreboval pri svojem delu, in kot 2) prepis pesmi iz predhodnih rokopisnih ali tiskanih pesmaric: v tem primeru je prepisu botrovalo pomanjkanje dostopnih pesmaric ali denarja za nakup tiskane pesmarice. Pri tem se zastavlja vprašanje, v katerih pesmaricah je prepisovalec »besedilo občutno prilagodil ne le svojemu jezikovnemu idiomu, temveč ga je v skladu s svojo afiniteto in potrebami lokalnega družbenega konteksta tudi tekstološko prilagodil, variiral, povzel, mu dodajal prvine ustnega izročila« (Ogrin 2017: 43), kdaj pa gre za zvest prepis iz že obstoječe pesmarice ali celo za zapis pesmi, ki so bile v določenem kontekstu funkcijsko rabljene v določeni skupnosti in so se prenašale prek ustnega medija.

Tabela 1: Poti nastanka rokopisnih in tiskanih pesmaric

tiskane pesmarice	prevedene pesmi in pesmi iz predhodnih tiskanih izdaj	tisk → tisk
	pesmi, prehodno dostopne v rokopisnih pesmaricah	rokopis → tisk
rokopisne pesmarice	prepis pesmi iz predhodnih pesmaric (rokopisnih ali tiskanih)	rokopis/tisk → rokopis
	zapis repertoarja najpogostejše izvajanih pesmi	ustni prenos → rokopis

Dostopne pesmarice »mrtvečih pesmi« – številne ohranjene pesmarice žal niso dostopne – se uvrščajo v eno od kategorij, prikazanih v tabeli. Poleg tega je bila odločitev za določeni medij deloma povezana z religiozno pripadnostjo, saj naj bi bile tiskane pesmarice značilne za evangeličansko, rokopisne pesmarice pa za katoliško skupnost (Novak 1974; Pšajd 2017). Vendar so se ohranile tudi evangeličanske rokopisne pesmarice (npr. NUK, Ms 1485), poleg tega se je repertoar prepletal, saj so nekatere pesmi predreformacijskega izvora, nekatere so protestanti prevzeli od katoličanov, druge pa so katoličani ob rekatolizaciji prevzeli od protestantov in so se zato uporabljale v obeh skupnostih. Tako so npr. izhodiščno luteransko *Martjansko pesmarico* uporabljali in prirejali tako katoličani kot evangeličani (Novak 1997; Adam 2013: 44–45) in je živela dalje pri katoličanih, ki so jo vsaj delno prepisovali celotno 19. stoletje in jo kasneje deloma tudi natisnili (Novak 1997: 56).

Pomemben vpliv je imela tudi madžarska tradicija prevajanja nemških in latinskih pesmi in izdajanja pesmaric, tako so v *Martjanski pesmarici* 1 pesmi iz *Cantionale catholicum* (1676) Jánoša Kájonija, v Sijartovih *Mrtvecsnihi peszmih* pa najdemo prekmurske prevode v madžarščino prevedenih pesmi Bartolomeja Ringwaldta, Johanna in Nikolaja Heermanna, Valerija Herbergerja, Krištofa Knolla, Simona Dacha, Johanna Georga Albinusa, Johanna Rosenmüllerja, Tomaža Čelana po prevodu Bartholomeja Ringwaldta in Jacoponusa idr. (Škafar, Novak 2013).

Mrtveče pesmi

Pesmarice »mrtvečih pesmi« predstavljajo manjši del vseh ohranjenih rokopisnih pesmaric tega območja in vsebujejo večkitične žalostinke, ki so domnevno nadomestile naricanje in so se ohranile le na tem območju.² Vsebinsko so to pesmi slovesa, delijo pa se na: 1) pesmi, v katerih je kantor v imenu pokojnika »za sàkšega v hiži [...] zospèjvao kitico« (Ftičar 1996: 83) in se od njega poslovil, ter 2) pesmi, v katerih so se pevci v imenu staršev, sorodnikov ali sovaščanov poslovili od tragično preminulega svojca (Bellosics 2016: 96–97). Poslavljanje je izražalo željo po medsebojnem odpuščanju, saj naj bi bil brez sprave pokojniku onemogočen dostop do večne sreče (Klobčar 2002: 17, 21). V pesmih so poudarjene religiozne vsebine, ki s poudarjanjem vere v posmrtno življenje žalujočim svojcem lajšajo trenutke slovesa.

Etnografski navedki pričujejo, da so se tovrstne pesmi (navadno) pele iz »knjig«, tako tiskanih kot »z rokou« napisanih (ZRC SAZU, Arhiv GNI, TZ VV 5: 88), kar izkazuje, da so ljudje še v 20. stoletju rokopisne pesmarice razumevali kot knjige. Še po drugi svetovni vojni naj bi katoličani v Dolencih ob smrti mladih ljudi »peli iz knjige ‘Mrtvečne pesmi’, ki jih je zložil Janez Konkolič«³ (Dravec 1957: XLIX), evangeličani pa so ob pokojniku katerekoli starosti peli iz *Mrtvečih pesmi* Štefana Sijarta (prav tam). Zmaga Kumer pa je zapisala, da »pojo iz pisanih, v novjšem času tiskanih pesmaric; melodija ni označena, to vedo sami; za vsako priliko (smrt sina, hčere, matere ...) je posebna pesem« (ZRC SAZU, Arhiv GNI, TZ 5: 13).

Tiskane pesmarice

V *Nouvem Gráduválu* (1789) Mihaela Bakoša, ki vsebuje 55 cerkvenih pesmi in psalme, s katerimi je želel »bogoslúžje oplemenititi z izbranim petjem« (Krajnc-Vrečko 2013), se nahaja 16 »mrtvečih pesmi«. Napotki nad besedilom, na katero »nouto« se pesem poje, večkrat navajajo madžarski ali nemški izvirnik, iz katerega je bila pesem prevedena ali prirejena (Novak 1997: 15). *Novi Graduval* naj bi bil nasprotje »‘staremu’, razširjenemu v obliki rokopisov« (Novak 1997: 57) in naj bi tako pomenil prehod iz rokopisne v tiskano tradicijo.

Bakošev predhodnik na mestu šurdskega evangeličanskega duhovnika Štefan Küzmič naj bi leta 1771 začel »pobogšávati i vréd správlati Slovenske pesmi, štere je i z svojimi rokami malo pred svojov smrtjov doli spisao« (po Novak 1997: 57). Kaj je Bakoš prevzel od Küzmiča in kaj je sam priredil, ni jasno, vendar pa kar 50 pesmi v *Nouvem Graduvalu* sovпада s pesmimi v rokopisnih *Martjanski pesmarici* 1 in *Nedeliški pesmarici*, kar dokazuje razširjenost tega repertoarja med slovensko govorečimi evangeličani.

Le nekaj let zatem je učitelj Števan Sijarto izdal pesmarico *Mrtvecsne peszmi* (1796), ki velja za »prvo protestantsko obredno delo te vrste v Prekmurju« (Dravec 1957: XI). Iz naslova *Mrtvecsne peszmi stere szo szti sztári piszk vküip pobráne, poboucsane*

2 Sorodnost tradicije s petjem poljskih *śpiewakov* in prepletanjem rab tiskanih in rokopisnih pogrebnih pesmaric (prim. Ślawińska-Dahlig 2009) še čaka na ustrezno raziskovalno pozornost.

3 Verjetno gre za zbirko Janoša Županeka *Mrtvecsne peszmi* iz leta 1910, ki jo je izdal Janez Konkolič.

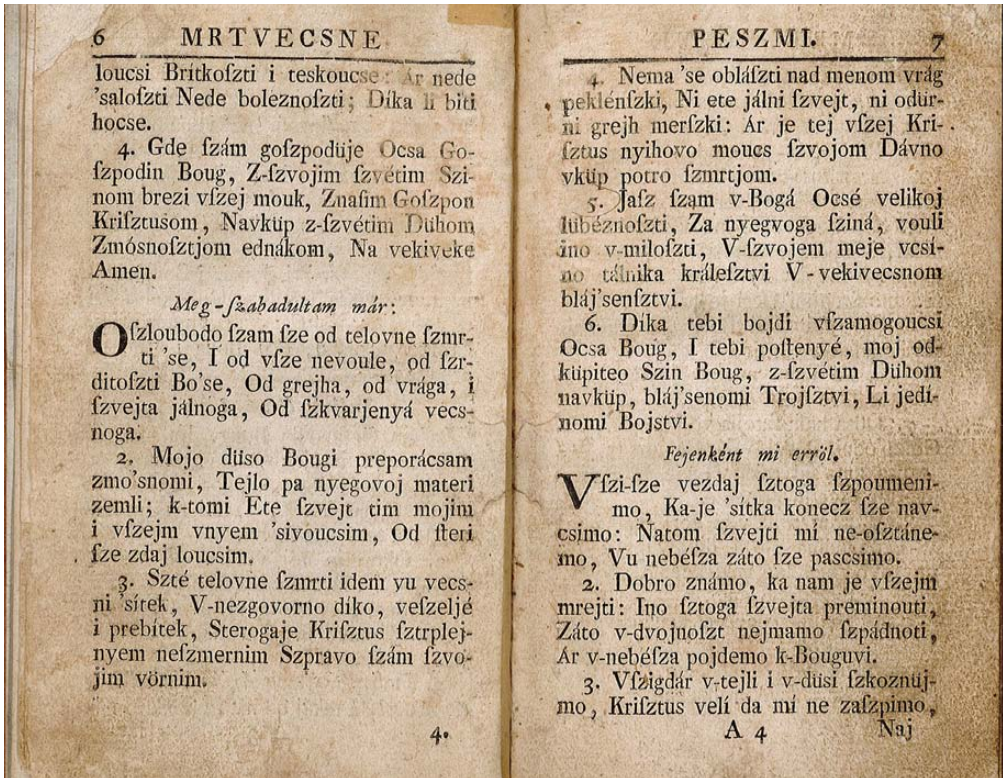
ino na haszek szlovenszkoga národa se sklepa, da je Sijarto poleg prevedenih pesmi objavil tudi tiste, ki so jih peli prekmurski Slovenci pri čutju pri mrliču in med pogrebom. Med 73 pesmimi s slovensko ali madžarsko »nouto« nad besedilom jih je 14 objavil že Bakoš v *Nuovem Graduvalu*, številne pa najdemo v starejših ali mlajših rokopisnih zbirkah. Pesmarica je bila zelo priljubljena, posamezne pesmi pa so bile objavljene tudi v drugih pesmaricah (Kuzmič 2014: 67–78). Ponatisnjena je bila leta 1887, v predelani obliki pa jo je izdal Janoš Županek leta 1910 v Soboti.

O motivih za izdajo nove tiskane pesmarice »mrtvečih pesmi« spregovori Adam Luthar v predgovoru k izdaji *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*, pojasnjujoč, da »[v] u nisterni nasi gmânaj szo nücali po Szijártó Stevani vküpposztávlene mrtvecsne pezmi, steri poêzia je pa zadoszta szlaba i melodía vnôgi pêszem szploh nepoznána« (1929: 7). Zato so se odločili, da »dájó znôvics vödrukati« pesmarico Janoša Kardoša, katerega »poêzia je pravdobra i zvôn dvê peszmi szo nôte vszê ovi poznane« (Luthar 1929: 7), kar nakazuje, da so se med evangeličani pesmi iz Sijartove zbirke pozabile, ohranjale pa so se v rokopisnih prepisih med katoličani (prim. Novak 1997: 57). Za domnevno prevlado repertoarja pesmarice Mihaela Barla *Krszcsanszke nôve peszmene knige* (1823), ki se s Sijartovo zbirko sicer prekriva v sedmih pesmih, je zaslužna predvsem ponatisnjena izdaja, ki jo je Janoš Kardoš izdal pod naslovom *Krsztsanszke czerkevne peszmi* (1848) – istega leta je Kardoš izdal tudi poseben zvezek *Krsztsanszkih mrtvecsnihi peszmi*. Zgoraj navedeni etnografski podatki Josipa Dravca o petju iz Sijartove zbirke pa izkazujejo, da so se v določenih skupnostih še vedno pele tudi pesmi, ki jih je imel Luthar za pozabljene.

Pesmi so v Barlovi pesmarici razvrščene glede na funkcijo in čas petja: pesmi pri varovanju mrliča, pesmi slovesa pri pogrebu, ki se razlikujejo glede na starost in status umrlega (dete, mladenič, star človek, pri nesrečni smrti itn.) in posamezne faze pogreba (pri hiši, pri sprevodu, pri grobu). V *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi* (1929) pa je Luthar poleg Barlovih vključil tudi deset pesmi iz Sijartove pesmarice, priljubljeno pesem iz Kardoševih *Krščanskih cerkvenih pesmi* (1848) in nekatere mlajše, ki jih je poslovenil kantor János Fliszár.

Rokopisne pesmarice

Pesmarica prekmurskih evangeličanskih pesmi zapisovalca Blaža Berkeja *Szlovenszke/Dühovne/Peszmi pizsane/po/Berke Balazs/vu/Nemes Csob[i]* (NUK, Ms 1485) je na podlagi komparativne analize Vilka Novaka, ki je pesmi v Berkejevi pesmarici vzporejal s pesmimi v *Martjanski pesmarici* 1, Bakoševem *Nuovem graduvalu* in v Sijartovih *Mrtvecsnihi peszmih*, obveljala za vezni člen med rokopisno in tiskano tradicijo prekmurske evangeličanske pesmi (Just 2013). Prvemu delu pesmarice, ki vsebuje 151 pesmi, zapisanih med letoma 1768 in 1769, sledi mlajši del, naslovljen *De Sacra Domini Cöena*, ki vsebuje 34 mrliških pesmi in jih je večinoma zapisal Berke (Just 2013); od teh jih je bilo 20 objavljenih že v Sijartovi zbirki. Ker so med zapisi v Berkejevi rokopisni in Sijartovi tiskani pesmarici opazne (manjše) pravopisne, leksemske in sintaktične razlike, ostaja pot prehoda oz. določitve vira prepisa negotova.

Slika 1: Pesem *Oszloubodo szam sze* iz zbirke *Mrtvecsnih peszmi* Štefana Sijarta je bila prva pesem v številnih rokopisnih pesmaricah 19. stoletja

Večina dostopnih rokopisnih pesmaric, ki se hranijo v javnih ustanovah in tudi pri zasebnikih, ima podobno strukturo: za naslovnim listom z imenom prepisovalca in kraja sledijo pesmi, naslovljene s številko pesmi (Prva Mrtvecsna Peszem itn.), poleg tega pa vsebujejo večji del pesemskega repertoarja 44 mrtvečih pesmi, ki so bile kasneje natisnjene tudi v Županekovi zbirki *Mrtvecsnih pesmi* (1910). Glede na stabilno strukturo rokopisov smemo sklepati na skupni vir oz. na verigo prepisov, vendar se med njimi pojavljajo tudi razlike, ki izvirajo iz različnih panonskih govorov ter opuščanja starejših in uvajanja mlajših izrazov, razlike so tudi v zapisu besed, čeprav se pri vseh ohranja madžarski črkopis.

Ritkarovski rokopisni zvezek, datiran z letom 1858 (Liber his continens in se Cationes funebrales Ritkarocensis Threzia Zakoues: per Joannes H(?)ejbies scriptus 1858 primis diebus Aprilis), vsebuje 17 mrtvečih pesmi, katerih začetki se glasijo:

1. Oszloubodo szam sze se od telovne szmrtil ...
2. Krszeniezi mi sze szpomenümo ...
3. Na szmrt paszko noszi cslovik ...
4. Z nevolami cslovik szvoi sitek szpunjava ...
5. Szkojacske szküsnýáve, szo nad nami v'sivoti ...

Sedem pesmi najdemo že pri Sijartu, pri katerem je naveden tudi napotek na melodijo in/ali tuji izvirnik, nekatere pa tudi v *Nuovem Graduvalu* in Berkejevem rokopisu, kar dokazuje razširjeno rabo teh pesmi skozi daljše časovno obdobje.

Seniška katoliška cerkvena pesmarica, ki je bila leta 1864 last Štefana Pinterja, župana na Gornjem Seniku (Mukič Kozar 1999: 165), je vsaj deloma prepis *Seniške pesmarice* iz leta 1780 in ima 133 oštevilčenih strani, ki jim je bilo pozneje dodanih 53 neoštevilčenih strani s 14 mrtvečimi pesmimi. Vključen je isti repertoar kot v drugih rokopisnih pesmaricah, pri čemer so začetne štiri pesmi v enakem zaporedju, druge pa najdemo na različnih mestih rokopisov in kasnejše Županekove tiskane zbirke (1910).

Enako strukturo in repertoar imajo mdr. tudi *Cantiones mortuales* z desetimi mrtvečimi pesmimi, datiranimi v prvo polovico 19. stoletja (Univerzitetna knjižnica Maribor), *Pesmarica Janoša Dončeca in Marije Hodač* (Virica, 1865), v kateri je med cerkvenimi tudi 23 mrtvečih pesmi, in *Mrtvečna pesmarica Matjaša Krajcara* (Verica, 1895), ki vsebuje 38 mrtvečih pesmi.

Religiozni podton tovrstnega zapisovanja in prepisovanja pesmaric je razviden iz tipiziranega uvoda v *Mrtvečo pesmarico Jožefa Gostonja*: »Vu Iméni Goszpodna Jezusa Krísztusa zacsнем piszati peszmi Mrtvecsne bougi na hvalo ina diko ki bode glászo ali pa szpejvac Najme boudena dusno zveliesanje i Dosztajao sze z viricze Gosztonj Jozseffa«, pa tudi iz pristavka »Amen« ob zaključku posameznih pesmi. Tudi ta pesmarica se začne z Oszloubodo szam sze se od te telne szmrti in Krseniczi mi sze szpamentűjmo, kot tretja pa je vključena pesem Den prihaja mladi mejszecz zahaja, ki se v drugih pesmaricah nahaja precej kasneje. Nedokončanost prepisa pesmarice nakazuje zapis naslova 33. »mrtveče pesmi«, ki je ostala brez zapisa besedila.

Iz rokopisa v tisk ali obratno?

Pregled raznih ohranjenih rokopisnih pesmaric in posameznih listov izkazuje kontinuiteto rokopisne tradicije, ki se je prepletala s tiskanimi predlogami. Tiskane izdaje so vključevale v ta namen ustvarjene prevode »mrtvečih pesmi« in – posebej pri Štefanu Sijartu – pesmi, ki so predtem krožile in bile v uporabi v obliki rokopisnih »knig« in tudi posameznih listov. Ohranjeni rokopisni zvezki izkazujejo večjo kontinuiteto stabilnosti in ohranjanja pesemskega repertoarja kot tiskane izdaje, katerih avtorji so s prevajanjem nemških, latinskih in predvsem madžarskih pesmi sprva želeli uvajati nove pesmi, na začetku 20. stoletju pa je prevladal recepcijski vidik in so se odločali za natis pesmi, ki so jih ljudje že poznali ter so jih pevci in organisti potrebovali kot pomoč pri petju na pogrebi.

Deloma so to nalogo opravljali tudi molitveniki, t. i. »moltvene knige« (npr. 1910), ki so poleg molitev vsebovale tudi najpogostejše péte pesmi. Razmerje med tiskanimi in rokopisnimi izdajami je bilo tako od prvih tiskanih izdaj vse do prvih desetletij 20. stoletja zelo kompleksno. Primerjava rokopisne in tiskane tradicije izkazuje predvsem različne motive prepisovalcev oz. urednikov: če so prve vodili predvsem praktični vidiki uporabe pri njihovem delu (saj so bili za to tudi plačani), pa je izdajatelj tiskanih izdaj vodila tudi želja, da bi rojakom omogočili primerljivo

literaturo za versko življenje, kot so jo imeli sosednji narodi. Zaradi kompleksnosti problematike in pomanjkanja dostopnih virov ostaja vprašanje prehajanja pesmaric »mrtvečih pesmi« iz rokopisne v tiskano tradicijo in obratno še vedno ne povsem pojasnjeno.

Viri in literatura

- ADAM, Lucijan, 2013: Dalmatinov prispevek pri slovenski protestantski pesmarici. *Stati inu obstatu* 17/18. 27–49.
- BAKOŠ, Mihael, 1789: *Nouvi Gráduvál, vu sterom sze vö zebráne, pobougsane, i zdaj vete nouvi réd posztávlene dúhovne peszmi nahájajo szamomi Bougi na díko vö dáni*. Šopron.
- BARLA, Mihael, 1823: *Krszcsanszke nove peszmene knige. Szprávlene evangelyicsanszskim gmainam*. Šopron.
- BELLOSICS, Valentin, 2016: Onstran Donave. Vendi v Zalski in Železni županiji. Monika Kropelj Telban, Ingrid Slavec Gradišnik (ur.): *Avstro-ogrška monarhija v besedi in podobi. Slovenci 1. Štajerska, Porabje in Prekmurje, Koroška*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. 83–103.
- DRAVEC, Josip, 1957: *Glasbena folklor Prekmurja. Pesmi*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- DUDÁS, Előd, 2011: Madžarski jezikovni vpliv v besedišču Martjanske pesmarice. *Jezikoslovni zapiski* 17/1. 35–72.
- FTIČAR, Jože, 1996: Cirkumbedêrun za dedekun pa škónikova tužna pesen. *Stopinje* 1996. 83–84.
- JUST, Franci, 2013: Berke, Blaž (1754–1821). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1017950/#novi-slovenski-biografski-leksikon
- KÁJONI, János, 1676: *Cantionale catholicum, régi és új, deák és magyar ájtatos egyházi énekek, dicséreték, zsoltárok és litániák (Katoliška pesmarica, stare in nove, latinske in madžarske pobožne cerkvene pesmi, hvalnice, psalmi in litanije)*. Csiksomlyó.
- KARDOS, János, 1848: *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*. Körmendin.
- KARDOŠ, Janoš, 1848: *Krsztsanszke czerkevne peszmi: vödáne szpráviscsam evangelyicsanszskim*. Kőszeg: Reichard Károl i szinovi.
- KLOBČAR, Marija, 2002: Štajerska slovesa – odsev družbene razslojenosti ali enakosti med ljudmi. *Traditiones* 31/2. 7–22.
- KRAJNC-VREČKO, Fanika, 2013: Bakoš, Mihal (okoli 1742–1803). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133339/#novi-slovenski-biografski-leksikon
- KUZMIČ, Franc, 2014: Slovstvena ustvarjalnost prekmurskih evangeličanov. *Stati inu obstatu: Revija za vprašanja protestantizma* 19–20. 67–78.
- LUTHÁR, Adám, 1929: Predgovor k-drúgomi vödányi. *Krsztsanszke mrtvecsne peszmi*. Drúgo vödánye. Murszka Szobota: Prekmurska tiskarna. 5–7.
- MUKIČ, Franček, KOZAR, Marija, 1982: *Slovensko Porabje*. Celje: Mohorjeva družba.
- MUKIČ KOZAR, Marija, 1999: Seniška pesmarica iz 1864. *Traditiones* 28/1. 165–170.
- NOVAK, Vilko, 1974: Prekmurske rokopisne pesmarice. *Jezik in slovstvo* 19/6–7. 212–217.
- NOVAK, Vilko, 1976: Še o prekmurskih pesmaricah. *Jezik in slovstvo* 22/2. 51–54.
- NOVAK, Vilko, 1987: Prekmurske rokopisne pesmarice od 16. do sredine 18. stoletja: spominu Ivana Škafarja. Aleksander Skaza, Ada Vidovič-Muha, Jože Sever (ur.): *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 109–119.
- NOVAK, Vilko (ur.), 1997: *Martjanska pesmarica*. Ljubljana: Založba ZRC.
- NUK, Ms 1485.
- OGRIN, Matija, 2017: O vlogi rokopisov v dolgem prehodu iz rokopisne v tiskano knjigo v slovenski književnosti. *Primerjalna književnost* 40/1. 43–58.

- Popravljená szlowska »Kniha molitvena«, 1910. Tretji natisz. Radgona: Semlitsch Ferencá vdoá.*
- PŠAJD, Jelka, 2017: *Čez ta prag me bodo nesli, ko zatisnil bom oči: Smrtne šege in pogrebne prakse Pomurja in Porabja*. Murska Sobota: Pomurski muzej.
- SIJARTO, Števan, 1796: *Mrtvecsne peszmi, stere szo szti sztári píszm vküp pobráne, pobougsane, ino, na haszek szlovenszkoga národa zdaj oprvics na szvetloszt dáne*. Szombotel.
- ŚLAWIŃSKA-DAHLIG, Ewa, 2009: *The Funeral Singer in Central Poland*. Piotr Dahlig (ur.): *Traditional Musical Cultures in Central-Eastern Europe: Ecclesiastical and Folk Transmission*. Warsaw: University of Warsaw, Institute of Musicology, Warsaw Learned Society, Polish Academy of Sciences, Institute of Art.
- ŠKAFAR, Ivan, 1978: *Bibliografija prekmurskih tiskov od 1715 do 1919*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- ŠKAFAR, Ivan, NOVAK, Vilko, 2013: Szijárto, Štefan (1765–1833). *Slovenska biografija*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi636273/#slovenski-biografski-leksikon
- Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Arhiv Glasbenonarodopisnega inštituta, Terenski zvezek Valensa Voduška [= ZRC SAZU, Arhiv GNI, TZ VV].
- ŽUPANEK, Janoš, 1910: *Mrtvecsne peszmi*. [S.l.]: Konkolics József i Kovács Miklós.